

KONRAD SUTARSKI

A magyar nyelv – amilyennek érzem, és ami mögötte rejlik

 magyar nyelvfejlődés történetének témakörében két olyan kérdés kapcsán szeretném megosztani nézeteimet, amelyek közül az egyik elsősorban, mondhatni, a magyarság nemzeti illetékességébe tartozik, a másik viszont arra vonatkozik, hogy miként lehetne optimalizálni a magyar nemzeti stratégiát válaszul a világban zajló kulturális változásokra, amelyek ugyan a Kárpát-medencétől távol születnek, ám mégis óriási hatással vannak arra, hogy miként alakul a jövőben a tudati, a kulturális, ezen belül a nyelvi fejlődés Közép-Európában, s így Magyarországon, illetve az én hazámban, Lengyelországban is. Befejezésül igyekszem majd bemutatni a két jelenség kölcsönös viszonyának jellegét.

Nézzük előbb az első kérdést! A magyar nyelvvel több mint negyven éve találkoztam, még Lengyelországban, szülővárosomban, Poznańban, amikor fiatal – magyar – feleségem és az akkor elérhető kézikönyv, a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének tudományos munkatársa, Eugeniusz Mroczko által szerkesztett *Język węgierski dla samouków* (Magyar nyelvi önképző) című nyelvkönyv segítségével elkezdtem tanulni a roppant nehezen kiejthetőnek és megjegyezhetőnek tetsző szavakat, nem is szólva az egész mondatokról. Volt azonban ebben a nyelvtanulásban valami, ami kezdettől fogva vonzott és elbűvölt (feleségem akkori elbűvölő hatásán túl). Nos, a kézikönyv első fejezetében, rögtön a legelején felkeltette figyelmemet egy mondat, amely szerint a magyar nyelv – az egész finnugor nyelvcsaládhoz hasonlóan – „igen jelentősen eltér, és semmiféle rokonságot nem mutat a főbb indoeurópai nyelvcsoportokkal”. Két és fél évvel később feleségemmel együtt Magyarországon, Budapesten telepedtem le, így aztán egyre gyorsabban és alaposabban ismerkedhettem az említett nyelvi eltérésekkel, miközben magamba szívtam sokféle tudást annak a népnek a történelméről és kultúrájáról, amelyhez oly erős kötelékekkel kapcsolódtam.

Tetszett a magyar beszéd. Valóban más volt, mint az indoeurópai, más, mint a szláv nyelvek – másfajta ritmust éreztem benne, és egy sor más, jelentős különbséget is felfedezni véltem. A lengyelben a hangsúly – szétáradóan – az utolsó-előtti szótagra esik, a magyarban viszont az első szótagra, s ettől nekem a magyar nyelv dinamikusabb volt. Vagy egy másik dolog: a lengyelben vannak nyelvtani nemek (hímnem, nőnem, semlegesnem), miként a többi indoeurópai nyelvben is, a magyarban viszont nincs ilyen különbségtétel. Izgatott, hogy a magyarok hogyan boldogulnak ezzel a jelenséggel. A lengyel mesékben a kemence vagy az asztal táncrea perdülhet a söprűvel vagy a paddal, mert az első kettő hímnemű, a söp-

rú és a pad viszont nőnemű. Ugyancsak ez okból nem táncol sem a kemence az asztallal, sem a söprű a paddal. A nyelvtani nemek hiánya vajon azt jelenti-e, hogy a magyar mesék valamiképpen szegényebbek, hogy magyar barátaink nyelvi konstrukciójából valami hiányzik, vagy egyszerűen csak másfajta nyelvtani gondolkodásról van szó?! Hiszen másfelől a magyarban például kétféle igeragozás létezik (tárgyas és alanyi), a lengyelben (és más szláv nyelvekben) pedig csak egyféle van. Ebben az esetben vajon a lengyel struktúra hiányosságára kellene gondolnunk? Mi, lengyelek a magunk igeragozását természetes, a lengyel grammatika veleszületett jellemzőjének fogjuk fel, s jól elvagyunk vele. Így hát valószínűleg a magyaroknak is megfelelt a nyelvtani nemeknek ez a „hiánya”.

Kérdéseim és a velük kapcsolatos, a magyar természet mélységeit érintő reflexióim az idő múlásával kezdtek másfajta jelleget öltetni. Következett ez abból a tényből, hogy Magyarországon a mai napig megoldatlan dilemmaként van jelen a kérdés: honnan származik a magyar nyelv, s – ami ezzel összefügg – honnan származik az a nép, amely ezt a nyelvet használja? Ez az alapvető kérdés, amelynek izgatnia kellene az egész magyar társadalmat – hiszen minden ember tudni szeretné, honnan származik –, a mai napig megválaszolatlan maradt, s ezzel együtt megfigyelhető, hogy a magyar társadalom apatikusan áll a kérdéshez, a megoldására irányuló próbálkozásokhoz.

A középkori krónikák szerint a magyarok kapcsolatban álltak a hunokkal, az avarokkal, a turáni népekkel, például a törökökkel. Ez a tudat egységesen élt a nemzetben egészen a XIX. századig. Csak a XIX. század közepén (a Habsburg-ellenes magyar szabadságharc bukása után) a Hunfalvy Pál (1851-től) és Budenz József által elindított és a győztes uralkodóház által támogatott finnugor származáselmélet változtatta meg a nyelvészeti kutatások irányát, azt a feltevést terjesztve, hogy az ősmagyarok és az ősfennek nyelvi és származási szempontból egyaránt rokonok. Ez a nézet uralkodott el a XX. századi magyar tudományban, s uralkodik ma is a Magyar Tudományos Akadémiában, valamint az iskolai tankönyvekben mint egyetlen hiteles feltevés. Ezért aztán nincs mit csodálkozni azon, hogy a külföldi vélekedés és a tudomány is bizonyoságként kezeli ezt a megállapítást, s ez magyarázza az általam is idézett lengyel (vagyis külföldi), Mroczek-féle kézikönyvnek a finnugor származásról kifejtett határozott megállapítását. Pedig a finnugor elméletet folyamatosan (Vámbéry Ármintól kezdve – 1859) vitatták és vitatják a tudósok, akik nyelvi természetű ellenérvek mellett a kultúra és a tudomány más területeiről, például az antropológia területéről származó ellenérveket is felsorakoztatnak arra vonatkozóan, hogy a lovas magyar nép (tehát nem nomád és nem vad, hanem magas fokú létkultúrát képviselő nép) kifejezetten ősi és sokoldalúbb, gazdagabb, közép-ázsiai rokonságban állt a turáni népekkel. Furcsa jelenség, hogy ezek a tudósok egyáltalán nem kapnak olyan támogatást a hivatalos szervektől, mint a finnugor iskola, pedig nem lenne szabad figyelmen kívül hagyni olyan aprólékos bizonyítékokkal alátámasztott állításokat, mint amilyeneket például Sára Péter *A magyar nyelv eredetéről másképpen (magyar–török szavak, szókapcsolatok)* című könyvében találhatunk: „A magyar és a török nyelveket hiába sorolták különböző nyelvcsaládokba, a közöttük levő nyelvi rokonság mégis számottevőbb, mint a csa-

ládón belüliek között”, vagy Kiszely István összefoglaló, szintézisre törekvő elemzéseit *A magyarság őstörténete* (1996) című kétkötetes művében: „Nyelvünk, népünk eredetéről vallott, hirdetett nézeteinket feltétlenül át kell gondolnunk, újra kell fogalmaznunk, mert szókincsünk alaprétégének döntő többségét nem kezelhetjük mostohagyerekként egy téves koncepció miatt akkor sem, ha ezt a koncepciót a legerősebb hatalmak és tekintélyek védik.”

Úgy vélem, hogy ebben a helyzetben a magyar államnak a maga hivatalai és tudományos intézményei által – lévén a magyar nemzet hivatalos és legtehetősebb képviselője – kötelessége objektív lehetőségeket teremteni mindkét érdekelt oldal számára ahhoz, hogy további – előítéletektől mentes – sokoldalú kutatásokat végezzenek a legújabb tudományos módszerek felhasználásával. Hiszen nem a jelenlegi vitában egymással szembenálló egyik vagy másik tudós – esetleg csorbuló – tekintélye lenne itt a fontos, hanem az összes magyar (és persze a világ) számára oly fontos, valóságos, elmélyült és megalapozott ismeretanyag a magyarok őstörténetére, megbízható forrásokkal bizonyított eredetére, helyváltoztatásaira más népekkel történt találkozásaira vonatkozóan, s akkor ezen keretek között meg lehetne vitatni a nyelv származásának, sokirányú változásainak kérdését is.

A másik kérdés arra vonatkozik, hogy miként alakult Magyarország kulturális helyzete a politikai szerkezetváltás után, vagyis az utóbbi két évtizedben, milyenek a perspektívák a nyelv szempontjából nézve is, s milyen cselekvési stratégiát kellene választani össznemzeti/állami szinten ahhoz, hogy a globalizáció jelenségére a leghatásosabb válaszok szülessenek hazai használatra csakúgy, mint a nemzetközi kapcsolatrendszerben?!

A kérdés taglalásánál lengyel példákra is hivatkozom, mivel az a veszély, hogy a távoli Nyugatról importált, esekélyesedett, a széles, ám intellektuálisan kevésbé felkészült – elsősorban fiatal – befogadókat megcélzó kulturális hatások meggyökeresedésének veszélye a negyvenmillió, vagyis látszólag erősebb Lengyelországban ugyanolyan fenyegetően van jelen, s ugyanolyan nehezen akadályozható meg, mint Magyarországon. A nyelv területén ez a veszély többek között az idegen, elsősorban angol szókincs túlzott beáramlásában, a növekvő stilisztikai igénytelenségben, a beszéd vulgarizálódásában, a fiziológiai határokat feszegető hadarásban és hangerőben figyelhető meg (az utóbbi kettő különösen a tévés reklámparban és az emberi együttélés kegyetlenségeit ábrázoló animációs filmekben). A németországi Bréma egyetemén tanító Zdzisław Krasnodębski szociológiai professzor ezt a konfliktuskeltő helyzetet úgy mutatja be, mint az univerzális kulturális minta összeütközését Lengyelország és más posztkommunista országok helyi hagyományrendszerével, amely jelenséget szokás úgy is meghatározni, mint az új, demokrácia- és piacbarát, a helyi kultúrák modernizációját elősegítő kultúra összeütközését a demokrácia- és piaccellenes, hagyományokra építő, lokális kelet-közép-európai kultúrával, amely a kommunista kultúra nyugatellenes, antikapitalista, egalizáló és populista elemeivel keveredik. Másfelől viszont – írja a továbbiakban Krasnodębski – ezt a globális kultúrát, lévén „kozmpolita, szekularizált és nyugatbarát kultúra”,

emlékezetnélküliség jellemzi, nem kötődik sem időhöz, sem helyhez, s így nem is lehet az önazonosság forrása, nem helyettesítheti a nemzeti és lokális kultúrákat, amelyek egyébként nem is zártak, és az univerzális tartalmak sem hiányoznak belőlük.

A lengyel *Odra* című országos havi folyóirat 2000-ben közölte egy általa szervezett nemzetközi vitafórum eredményeit. John Gray angol filozófus akkor ezt mondta: „Nem létezik univerzális kapitalizmus- és demokráciamodel”, Daniel Beauvois francia történész azt hangsúlyozta, hogy „szoros kapcsolat áll fenn, perspektivikusan szemlélve, saját helyünk kulturális tudata és a politikai gyakorlat között”. Véleményét Klaus Zimer német történész is támogatta azt állítva, hogy az ezzel kapcsolatos tudás egy adott nemzet és ország „történetírásának izgalmas feladata”, mert „óriási hatással van önazonosságunk meghatározására, s következményei kihatnak az európai integráció politikai gyakorlatára”. Stanisław Piskor lengyel író, politológus, aki a fenti témához kapcsolódó fejtegetéseket *Strategia kultury* (2000) (Kultúrstratégia) címmel kötetbe gyűjtötte, a fentiekhez hozzáfűzte: egy adott régió sajátosságaira és múltjára vonatkozó tudás „a politika hatékonyságának közös nevezője és feltétele” még akkor is, ha e politika megvalósításához több eszköz is rendelkezésre áll.

Itt jutunk el oda, ahol a magyar nép őstörténetével és a magyar nyelv eredetével kapcsolatos, kellőképpen megalapozott tudás hiányára vonatkozó fejtegetések összekapcsolódnak azzal a külföldön is tapasztalható szükségszerű igénnyel, hogy ezt a tudást ki kell egészíteni mindennapi használatbavétel céljából, de távolabbi perspektívából is, egyfelől azért, hogy meg lehessen védeni a nemzeti kultúrát a megalapozatlan, túl erőszakos, monopolizáló külső hatásoktól, másfelől azért, hogy a helyi politika saját tevékenysége eszközöként vegye igénybe. Az Ázsia belsőjéből hozott ősi kultúra jól érzékelhető eredetisége (kontinensünk más értékeivel történő összevetésben) s ennek keretében az oly szép hangzású, gazdag nyelv eredetisége egész Európa állandóan hangsúlyozandó, egzotikus értéke, amely egyaránt különbözik a nyugatrómai és a keletbizánci kultúrájától. Éppen ezért a magyar nép jól felfogott érdekében állna, hogy új, kiegészítő, komplex – tárgyilagosságra törekvő – nyelvészeti és általános kultúrismereti kutatások induljanak megfelelő központi pénzalapok segítségével. A napjainkig fennálló bizonytalanság s az ehhez fűződő tudományos (és áltudományos) viták ugyanis nem öregbítik Magyarország tekintélyét a nemzetközi élet színterein, hogy a magyar ifjúságra gyakorolt negatív erkölcsi hatásokról ne is szóljunk.

Fordította: SZENYÁN ERZSÉBET